

**2022–2026 M. MOKSLINIŲ TYRIMŲ IR EKSPERIMENTINĖS PLĖTROS PROGRAMA
„RAŠYTINIS XIV–XX A. PR. LITUANISTIKOS IR LITUANIKOS PAVELDAS:
KALBŲ IR KULTŪRŲ SĄVEIKA“**

1. 2022–2026 m. mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros programos „Rašytinis XIV–XX a. pr. lituanistikos ir lituanikos paveldas: kalbų ir kultūrų sąveika“ (toliau – programa) vykdytojas – Lietuvių kalbos institutas (toliau – LKI).

2. Programos tikslas – tirti rašytinį lituanistikos ir lituanikos paveldą siekiant nustatyti kalbų ir kultūrų sąveiką: 1) vertinant kalbinės ir religinės raštijos istorinį, socialinį bei kultūrinį kontekstą; 2) analizuojant rašomosios lietuvių kalbos bei kalbotyros istoriją; 3) tiriant lituaninės raštijos istorinius kontaktus ir įvairių etnokonfesinių tradicijų sąsajas.

3. Programos uždaviniai

Programos uždaviniai įgyvendinami dviem priemonėmis:

I priemonė *Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas*;

II priemonė *Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai*.

I priemonės *Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas* uždaviniai:

3.I.1. tirti lingvistines idėjas XVIII a. lituanistikos šaltiniuose ir archyvuose dokumentuose siekiant nustatyti visuomenės požiūrį į lietuvių kalbą ir kalbotyrą, parodyti lingvistinių ir politinių idėjų įtaką kalbos ir kalbotyros raidai, įvertinti kalbos svarbą tautinei tapatybei;

3.I.2. atlikti pasirinktų XVI–XX a. pr. kalbinių ir religinių veikalų tekstologinę, filologinę bei lingvistinę analizę ir a) nustatyti istorinius, socialinius bei kultūrinius procesus, lėmusius jų sukūrimą ir funkcionavimą visuomenėje; b) įvertinti jų vietą kalbos ir kalbotyros raidos kontekste, įtaką raštijai bei religinėms bendruomenėms; c) rengti šių lituanistikos šaltinių mokslinius leidimus;

3.I.3. atlikti sinchroninius ir diachroninius XVI–XVIII a. rašomosios lietuvių kalbos tyrimus: tirti ortografiją, leksiką, morfologiją ir sintaksę pasirinktuose šaltiniuose siekiant nustatyti tradicijos ir inovacijų santykį, atskleisti kitų kalbų poveikį;

3.I.4. tęsti Senųjų raštų duomenų bazės kūrimą: parengti ir publikuoti naujų skaitmeninių lituanistikos šaltinių atvirosios prieigos LKI interneto svetainėje <<http://seniejirastai.lki.lt/>> ir plėsti paieškų sistemos apimtį siekiant užtikrinti lituanistikos paveldo prieinamumą visuomenei, skatinti pažangius lietuvių raštijos tyrimus.

II priemonės *Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai* uždaviniai:

3.II.1. įtraukti į mokslinį diskursą Lietuvoje ir svetur saugomo rašytinio lituanikos paveldo pasirinktus paminklus parodant jų kalbinę ir tekstinę įvairovę;

3.II.2. atskleisti konkrečiais kūriniais Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (toliau – LDK) vykusią tarpetninę ir tarpkonfesinę kultūrų sąveiką;

3.II.3. parodyti LDK funkcionavusių lituaninės raštijos kūrinių savitumą, sudaryti atitinkamus hagiografinių ir homiletinių tekstų sąvadus (katalogus);

3.II.4. transliteruoti, versti į lietuvių kalbą, komentuoti, rengti spaudai pasirinktus rašytinius lituanikos paminklus, kad jie taptų prieinami įvairių sričių specialistams ir plačiajai visuomenei.

4. Metodologinis tyrimų pagrindimas

I priemonė *Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas*

Šioje programoje numatomi tarpdalykiniai rašytinio lituanistikos paveldo tyrimai siekiant suteikti naujų ir moksliskai pagrįstų žinių apie lietuvių kalbos funkcionavimą visuomenėje ir raštijos raidą.

Šios žinios būtinos įgyvendinant įvairiose Lietuvos Respublikos Vyriausybės programose numatytus tikslus, ypač siekiant 2021–2030 m. nacionaliniame pažangos plane nurodyto 4 strateginio tikslo („stiprinti tautinį ir pilietinį tapatumą, didinti kultūros skvarbą ir visuomenės kūrybingumą“). Programa prisidės ir prie Aštuonioliktosios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos įgyvendinimo („52.5. [...] sieksime, kad taikomieji humanitariniai ir socialiniai mokslai būtų integruoti į užsienio mokslo apyvartą. Sukursime nacionalinę atviros prieigos humanitarinių ir socialinių mokslų infrastruktūrą“).

Lietuvių raštija tiek Prūsijos Lietuvoje, tiek Didžiojoje Lietuvoje šimtmečius kūrėsi daugiakalbėje ir daugiakultūroje aplinkoje: žodynai dvikalbiai ir trikalbiai, gramatikos parašytos vokiečių, lotynų ir lietuvių kalbomis, kai kurie veikalai versti iš vokiečių, lenkų ir lotynų kalbų, tad ir tyrimai atspindės kelių kalbų ir jas lydinčių kultūrų sąsajas. Programa apims rašytinio lituanistikos paveldo tyrimą ir rengimą publikuoti ne tik tradicinėmis knygomis, bet ir internetiniais leidiniais, kad suaktyvėtų lituanistikos šaltinių analizė, paspartėtų jų patekimas į tarptautinę lituanistikos mokslo erdvę.

Į programą įtraukti pasirinktų XVI–XX a. pr. lituanistikos šaltinių, pirmiausia kalbinių veikalų – gramatikų bei žodynų, tyrimai ir moksliniai leidimai. Renkantis šaltinius, atsižvelgta į tris aspektus: 1) svarbą kalbos ir kalbotyros raidai; 2) išlikimo formą ir būtinybę išsaugoti jų kalbinį bei kultūrinį turinį; 3) per mažą ištirtumą ir nepakankamą įtrauktį į mokslinį diskursą. Konstantino Sirvydo lenkų–lotynų–lietuvių kalbų žodynas *Dictionarium trium linguarum* (1713) buvo vienintelis Didžiojoje Lietuvoje funkcionavęs spausdintas žodynas iki pat XIX a. vid., lotyniška anoniminė *Universitas linguarum Litvaniae* (1737) – seniausia išlikusi Didžiojoje Lietuvoje išspausdinta lietuvių kalbos gramatika, o hektografuotos kopijos pavidalu išlikusią ir sparčiai blunkančią Kazimiero Jauniaus gramatiką *Lietuviškas kalbomokslis Baltiko padangėse* (1897) būtina ne tik tirti, bet ir kuo skubiau publikuoti, kad būtų išsaugota joje užfiksuota kalbinė informacija (kitus pagrindinius šaltinius žr. 6 sk.). Atspindėdami gramatinę ir leksinę kalbos sistemą, būtent kalbiniai veikalai geriausiai atskleidžia lietuvių kalbos padėtį ir santykį su kitomis kalbomis, lingvistinės minties raidą įvairiais istoriniais periodais. Atliekant tarpdalykinius tyrimus, bus moksliskai vertinamas ir socialinis bei kultūrinis rašytinio lituanistikos paveldo kontekstas, ieškoma duomenų kalbos ir visuomenės santykiams atskleisti, socialinei bei kultūrinei kalbos vartotojų tapatybei pažinti.

Lingvistinių idėjų kilimas ir plitimas XVIII a. Prūsijos Lietuvoje bus parodytas remiantis traktatais, gramatikomis ir kitais kalbiniais veikalais bei su jais susijusiais archyviniais dokumentais: nustatytas to meto visuomenės požiūris į kalbą ir kalbotyrą, išryškinta lingvistinių idėjų įtaka visuomenei, įvertinta kalbos svarba socialinei bei kultūrinei tapatybei. Į diskursus kalbos klausimais žiūrima kaip į kultūrų, ideologijų bei istorijos sąlygotą ir su kitais diskursais susijusį reiškinį, turintį rašytinę išraiškos formą ir keliantį svarbias idėjas dėl lietuvių kalbos vartojimo.

Šios programos tyrimų lauke – ir Prūsijos Lietuvoje leisti protestantų oficialioje ir privačioje liturgijoje išskirtinę vietą užimantys giesmynai. Tyrimui ir moksliniams leidimams pasirinkti du XVIII–XIX a. pr. šaltiniai: Jono Berento giesmynas *Iš naujo perveždėtos ir pagerintos giesmių knygos* (1735) ir Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmynas *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (1817). Pirmasis – neseniai rastas unikumas, atspindintis reikšmingą Prūsijos Lietuvos evangelikų liuteronų oficialiojo giesmyno kokybinės ir kiekybinės raidos etapą. Antrasis priklauso vis dar nepakankamai tirtai surinkimininkų raštijai, liudijančiai visuomenės modernėjimo procesus ir savitą lietuvių raštijos raidos tarpsnį. Rašytinis himnodinis paveldas bus analizuojamas kompleksiskai pasitelkiant tekstologinę, filologinę ir lingvistinę analizę. Atsižvelgiant į platesnį visuomeninį ir kultūrinį Vakarų Europos kontekstą, istorines to meto realijas, bendrąs XIX a. protestantų judėjimų tendencijas Europoje ir Šiaurės Amerikoje, religinės literatūros ir spaudos raidą, bus tiriama ir kitų XIX a. surinkimininkų raštų (himnodinių bei pastoralinių veikalų) genezė ir kalba, įvertinama religinės literatūros, atsiradusios pasauliečių (ar dvasininkų) iniciatyva, įtaka tikinčiųjų bendruomenėms, žemutinio visuomenės sluoksnio švietimui.

Fundamentinių lituanistikos šaltinių tyrimai bus atliekami taikant kelių humanitarinių mokslų – kalbotyros, istorijos, knygotyros, tekstologijos – tyrimų metodus. Atliekant filologinę analizę,

remiamasi istoriniu gretinamuoju ir analitiniu aprašomuoju metodu: tiriama kelių panašių to paties žanro veikalų teksto istorija, nustatomas vienu poveikis kitiems, aprašomi tarpusavio ryšiai, lingvistinių minčių perimamumas ir naujų atsiradimas. Apibendrinant filologinę analizę, kaip metodologine prieiga bus remiamasi teksto lingvistikos teorijomis, padedančiomis išryškinti sąsajų su šaltiniais formas (eksplicitinę, implicitinę) ir nustatyti teksto perėmimo strategijas. Lingvistinė analizė atliekama taip pat derinant kelis pagrindinius metodus: istorinį gretinamąjį, sisteminių gretinamąjį ir analitinį aprašomąjį. Moksliniam teksto vertimui iš vokiečių kalbos į lietuvių bus taikomas artimiausio natūralaus ekvivalento metodas, o tarpų kitomis kalbomis – pažodinis vertimas.

Į programą įtraukti ir Biblijos vertimai, atlikti įvairių konfesijų kunigų Prūsijos Lietuvoje ir LDK: jų tarpusavio ryšiams nustatyti numatyta remtis šiuolaikiniais programinės tekstų analizės metodais. Didelės apimties duomenų analizė bus atliekama pasitelkiant skaitmeninius senųjų raštų dokumentinius perrašus, kompiuterinius rašybos niveliacijos ir plagiarizmo, arba teksto sutapčių nustatymo, algoritmus. Tyrimas atskleis XVI–XVII a. Prūsijos Lietuvoje ir LDK atliktų Biblijos fragmentų (perikopių) vertimų tarpusavio sąsajas ir skirtumus, leis identifikuoti teksto perėmimo atvejus, nustatyti kanoninius ir naujus vertimus ar redakcijas.

Remiantis fundamentiniais XVI–XVIII a. lituanistikos šaltiniais, sukurtais Prūsijos Lietuvoje ir LDK tiek evangelikų, tiek katalikų, bus tiriama senojo laikotarpio rašomoji lietuvių kalba. Daugiausia dėmesio bus skiriama dviem kalbos sistemos lygmenims: kitų kalbų įtakai jautriausiai leksikai ir mažiau paveikiai sintakse. Pasitelkus istorinį lyginamąjį metodą, sinchroninę žodžių darybos ir tekstologinę analizę, bus tiriami slavizmai pasirinktuose verstiniuose lietuviškuose raštuose lyginant su originalais, taip pat analizuojama skolintos ir indigenos šaknies veiksmožodžių sistema. Siekiant sistemiškai iširti XVI–XVII a. vartotus sudėtinius prijungiamuosius laiko sakinius, bus atliktas visuminis gretinamuoju filologiniu ir analitiniu metodais pagrįstas pasirinktų sintaksinių vienetų ir jų atitikmenų originaluose tyrimas: analizuojamas vartojimo pobūdis ir dažnumas (absoliutinis ir santykinis), morfosintaksinė sandara, semantika ir galimi savitarpio tekstologiniai ryšiai tarp skirtingų aprašomo laikotarpio šaltinių.

Šiuolaikiniam mokslui tiriamiesiems ir taikomiesiems darbams būtini skaitmeniniai lituanistikos šaltinių tekstai ir toliau bus skelbiami LKI interneto svetainėje „Senieji raštai“ <<http://seniejirastai.lki.lt/>> kaip internetiniai leidiniai, kuriuos sudaro dokumentinis perrašas ir išvestiniai kūriniai (tiesioginės ir atvirkštinės abėcėlinės lietuviškų žodžių formų konkordancijos ir (ar) indeksai). Senųjų raštų duomenų bazės funkcionalumą numatoma didinti plečiant paieškų sistemos apimtį.

II priemonė *Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai*

Pastaraisiais metais Lietuvoje vykdomų tyrimų metodologijoje įtvirtintas platesnis nei anksčiau lituanikos objekto suvokimas. Į šį tyrimų lauką įtraukti iki tol mūsų šalyje beveik netirti, visuomenei ir net specialistams menkai žinomi keliomis (rusėnų, bažnytine slavų, lenkų ir kitomis) kalbomis rašyti paminklai, tiesiogiai atspindintys ne katalikų, o kitų LDK tradicinių konfesinių bendrijų (stačiatikių, unitų, sentikių, musulmonų ir kt.) gyvenimą. Ši nauja mokslinė veikla iš dalies atsveria užsienio tyrėjų aktyviai vykdomą LDK sukurto ir funkcionavusio lituaninio raštijos paveldo parceliavimą atskirais etnokonfesiniais bei kalbiniais požymiais ir jo integravimą į įvairių – ne vien tik kaimyninių – šalių tautinius naratyvus. Šiam tyrimo laukui itin aktualūs lietuvių ir kitų kalbų bei kultūrų sąveikos tyrimai.

Pagrindinę tyrimo problemą sudaro nepaprasta LDK ir Lietuvos rašytinio paveldo įvairovė, neretai užgožianti jo integralumą: šis paveldas sukurtas skirtingomis kalbomis, užrašytas skirtingais rašmenimis, priklauso skirtingoms – katalikų, protestantų, stačiatikių, unitų, judėjų, karaimų, musulmonų – konfesinėms tradicijoms. Tokia įvairovė reikalauja iš šios srities specialistų išskirtinio tarpdalykinio pasirengimo. Ši problema metodologiškai įveikiama atskleidžiant Lietuvos valstybėje vykusios kalbinės ir kultūrinės integracijos procesus, kurie ir leidžia suvokti mūsų šalies daugiakalbį ir daugiakonfesį rašytinį paveldą kaip vientisą sistemą. Todėl būtent integraciniai procesai yra lituanikos istorinių kontaktų tyrėjų mokslinių interesų centre.

Šioje ilgalaikėje programoje plėtojama pasitvirtinusi hipotezė, kad Lietuvos valstybėje vykusios kalbų ir kultūrų sąveika (integraciniai procesai) lėmė tokių kalbinių ir kultūrinių reiškinių atsiradimą, kurie buvo būdingi vien tik mūsų šalies tradicijai ir neplito už jos ribų. Tokių reiškinių visuma sudaro lituanikos paveldo lietuviškumo pagrindą, kurio nustatymą šios programos dalyviai laiko savo moksliniu prioritetu. Jis ryškiausiai atskleidžia lituanikos paveldo unikalumą, išskiriančią įvairialypę Lietuvos raštijos tradiciją iš egzistavusių kaimyninėse valstybėse.

Lituanikos paveldo tiesioginė sąsaja su skirtingais kalbiniais ir etnokonfesiniais identitetais lemia mokslinio darbo tarpdalykiškumą, todėl taikomi kelių humanitarinių mokslų – kalbotyros, tekstologijos, religijotyros, menotyros – tyrimo metodai. Toks kompleksinis metodų taikymas leidžia atskleisti LDK vykusią tarpkonfesinę kultūrinę ir kalbinę integraciją.

Lietuvoje ir svetur saugomų LDK ir Lenkijos Karalystės įvairiakalbių rankraštinųjų knygų turinys nustatytas ir aprašytas nevienodai. Todėl svarbu įtraukti į mokslo apyvartą (aprašyti, katalogizuoti, transliteruoti, versti ir publikuoti), sisteminti ir apibendrinti įvairiose šalyse saugomuose rankraščiuose išlikusius, bet vis dar net siauram specialistų ratui nežinomus lituaninės raštijos paminklus, rašytus keliomis (rusėnų, bažnytine slavų, lenkų) kalbomis kirilininiais bei arabų rašmenimis ir atspindinčius LDK bei Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) žemėse vykusią unikaliją ir įvairialypę skirtingų kalbų, religinių ir etnokultūrinių grupių sąveiką.

Programoje šis platus tyrimo laukas sukonkretinamas pasirenkant tokius rašytinius lituaninio paveldo paminklus, kurie šios programos dalyvių yra neseniai rasti, tačiau ne tik netirti, bet praktiškai visai nežinomi šios srities specialistams kitose šalyse. Toks pasirinkimas leidžia pasiekti maksimalių mokslinių rezultatų ir atitinkamo poveikio tarptautiniam mokslui pasitelkiant negausias Lietuvoje dirbančių specialistų pajėgas: keturi šios programos dalyviai dirba labai skirtinguose lituanikos baruose: 1) ATR kirilinė sentikių raštija bažnytine slavų kalba; 2) LDK totorių dviem – rusėnų ir lenkų – kalbomis arabų rašmenimis rašyti rankraščiai; 3) ATR rusėnų stačiatikių ir unitų kiriliniai rankraščiai (kartais ir senieji spaudiniai) bažnytine slavų ir rusėnų kalbomis: hagiografija, biblistika, homiletika.

Įgyvendinant šios programos priemonės uždavinius, nemažai dėmesio bus skirta ATR sentikių santykiams su kitomis vietinėmis krikščioniškomis konfesijomis (ypač su Romos ir graikų apeigų katalikais), taip pat ATR sentikių vidinei polemikai ir jos lyderiui Eustratui Vasiljevui. Atskiras dėmesys bus skirtas nežinomai LDK rusėnų biblistikai, atskleidžiant naujas kirilinės raštijos sąsajas su čekų bei lenkų tradicijomis ir parodant vietinių rusėnų kultūrinę adaptaciją, vykusią remiantis katalikų ir protestantų rašytiniu paveldu, ryškiai išskiriančiu rusėniškąją rankraštinę tradiciją iš artimai giminingos rytų ir pietų slavų kultūros kitose valstybėse. Toliau bus tęsiami Lietuvos totorių rankraštinio paveldo tyrimai, mokslo ir plačiajai visuomenei bus skirta chrestomatija, kurioje vertingiausi totorių kūriniai transliteruojami lotyniškais rašmenimis. Taip pat bus tęsiamas daugiatomio suvestinio sinaksarinių tekstų katalogo sudarymas: bus parengtas IV tomas, pristatysiantis naujus (gruodžio mėnesiui skirtus) rankraštinis tekstus ir kartu užtikrinsiantis anksčiau pradėtų darbų tęstinumą. Surinkus ir susisteminus gausią rankraštinųjų sinaksarinių tekstų bažnytine slavų kalba medžiagą, ateityje bus galima kurti specializuotą atvirosios prieigos duomenų bazę.

Pagal programą atliktų lituanikos tyrimų rezultatų sklaida visuomenėje bus svarbi tautinės ir pilietinės tapatybės stiprinimui, objektyviam kalbų ir kultūrų kontaktų suvokimui ir neabejotinai prisidės prie Lietuvos humanitarinių mokslų matomumo didinimo regione ir pasauliniu mastu (apie rezultatų sklaidą žr. 8 sk.).

5. Tyrimų etapai ir jų charakteristikos

Šioje ilgalaikėje programoje atliekami XIV–XX a. pr. rašytinio lituanistikos ir lituanikos paveldo tyrimai numato keturis pagrindinius tyrimų etapus:

5.1. Parengiamieji darbai. Šiuo etapu:

vykdant I priemonės 1–2 uždavinius ir II priemonės 1–4 uždavinius, numatoma šaltinių paieška ir duomenų rinkimas Lietuvos ir užsienio archyvuose bei bibliotekose, surinktų duomenų sisteminimas;

vykdant I priemonės 3 uždavinį, numatomas empirinės medžiagos rinkimas pasirinktuose lituanistikos šaltiniuose;

vykdant I priemonės 2 uždavinį ir iš dalies I priemonės 4 uždavinį bei II priemonės 3–4 uždavinius, numatomas publikuojamo šaltinio egzemplioriaus parinkimas ir publikavimo principų sukūrimas, dokumentinio perrašo rengimas.

5.2. Analizė. Šiuo etapu:

vykdant I priemonės 1–3 uždavinius ir II priemonės 1–3 uždavinius, numatomas sukauptų empirinių duomenų kritinis vertinimas;

vykdant I priemonės 2 uždavinį ir iš dalies II priemonės 3–4 uždavinius, numatoma pasirinktų šaltinių tekstologinė analizė ir tekstologinių komentarų rengimas, filologinė analizė ir dalykinių komentarų rengimas;

vykdant I priemonės 4 uždavinį, numatoma lituanistikos šaltinių dokumentinių perrašų programinė analizė, žodžių formų konkordancijų (tiesioginių ir atvirkštinių) generavimas; taip pat numatomas tolesnis paieškų sistemos kūrimas, kuris apima perrašo žymų analizę ir duomenų bazės gamybą, transliteracijos, rašybos modernizacijos ir normalizacijos taisyklių kūrimą ir paieškos žodžių variantų generavimą, taip pat duomenų parengimą morfologinei analizei, indeksų, anotuotų tekstų ir kitų gramatinę informaciją turinčių šaltinių apdorojimą, formų dabartine rašyba sintezavimą, automatinės morfologinės analizės ir rašybos modernizacijos modelių treniravimą ir taikymą.

5.3. Apibendrinimas. Šiuo etapu:

vykdant I priemonės 1–3 uždavinius ir II priemonės 1–3 uždavinius, numatomas sukauptų duomenų interpretavimas ir mokslinis aprašymas;

vykdant I priemonės 2 uždavinį ir iš dalies II priemonės 3–4 uždavinius, numatomas įvadinių būsimų leidinių (mokslinių šaltinio leidimų, katalogo, chrestomatijos) straipsnių ar studijų rašymas (juose bus pristatyti įvairialypės publikuojamų šaltinių analizės rezultatai);

vykdant I priemonės 4 uždavinį, numatomas Senųjų raštų duomenų bazės pildymas apima metaduomenų sukūrimą ir internetinių leidinių paskelbimą LKI interneto svetainėje „Senieji raštai“, o numatoma paieškų sistemos apimties plėtra apima duomenų bazės rengimą ir publikavimą paieškų sistemoje LKI interneto svetainėje.

5.4. Sklaida atvirosiomis prieigomis apima

I priemonės 4 uždavinį, kurį įgyvendinus nauji lituanistikos šaltiniai skaitmenine forma taps prieinami atvirosios prieigos LKI interneto svetainėje <<http://seniejirastai.lki.lt/>> tiek Lietuvos, tiek užsienio mokslininkams ir plačiajai visuomenei, taip pat naujais lituanistikos šaltiniais bus išplėsta šios bazės paieškų sistemos apimtis.

6. Detalus įgyvendinimo planas, kuriame numatomas skirtų lėšų preliminarus paskirstymas 2022–2024 m. detalus darbo planas

I priemonė Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas

Vykiant I.1–4 uždavinius numatomos šios veiklos:

I.1 uždavinys

6.I.1.1. Monografijos *Lietuvių kalbos politika Prūsijoje: XVIII amžiaus diskursai* (pavadinimas preliminarus) rašymas (9 autoriniai lankai (toliau – aut. l.).

I.2 uždavinys

6.I.2.1. Konstantino Sirvydo žodyno *Dictionarium trium linguarum* (1713) dokumentinio perrašo rengimas (~10 aut. l.).

6.I.2.2. Anoniminės lietuvių kalbos gramatikos *Universitas linguarum Litvaniae* (1737) dokumentinio perrašo rengimas (~1,5 aut. l.).

6.I.2.3. Petro Avižonio gramatikos *Trumpas lietuviškos gramatikos konspektas* (~1897) mokslinio leidimo rengimas (~1,5 aut. l.).

6.I.2.4. Kazimiero Jauniaus hektografinės gramatikos *Lietuviškas kalbomokslis Baltiko padangėse* (1897) mokslinio leidimo rengimas (~6 aut. l.).

6.I.2.5. Jono Berento giesmyno *Iš naujo perveždėtos ir pagerintos giesmių knygos* (1735)

mokslinio leidimo rengimas (~9 aut. l.).

6.I.2.6. Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (1817) mokslinio leidimo rengimas (~9 aut. l.).

I.3 uždavinys

6.I.3.1. Monografijos *Laiko raiška sudėtiniais prijungiamaisiais sakiniais XVI–XVII a. pr. lietuviškuose raštuose* (pavadinimas preliminarus) rašymas (5 aut. l.).

I.1–3 uždaviniai

6.I.1–3.1. Šios programos priemonės tematika ne mažiau kaip 23 straipsnių recenzuojamiems Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniams parengimas.

6.I.1–3.2. Šios programos priemonės tematika mokslinio seminaro surengimas.

I.4 uždavinys

6.I.4.1. Senųjų raštų duomenų bazės pildymas naujais lituanistikos šaltiniais: 6 internetinių leidinių parengimas ir paskelbimas LKI interneto svetainėje „Senieji raštai“.

6.I.4.2. Senųjų raštų duomenų bazės paieškų sistemos apimties plėtra: naujų šaltinių įtraukimas (ne mažiau kaip 6).

II priemonė *Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai*

Vykstant II.1–4 uždavinius numatomos šios veiklos:

II.1–2 uždavinys

6.II.1–2.1. Straipsnių ciklo, skirto LDK rusėnų biblistikai, rašymas.

II.2 uždavinys

6.II.2.1. Studijos *Abiejų Tautų Respublikos sentikių sąveika su kitomis ATR krikščioniškomis konfesijomis* (pavadinimas preliminarus) rašymas (4 aut. l.).

II.3 uždavinys

6.II.3.1. Katalogo *Preliminarus suvestinis bažnytinio slavų Sinaksaro tekstų katalogas. 4 tomas: gruodis* rengimas (~22 aut. l.).

II.4 uždavinys

6.II.4.1. Chrestomatijos *Lietuvos totorių rankraščių, rašytų arabiškais rašmenimis, tekstų rinkinys* (pavadinimas preliminarus) rengimas (~12 aut. l.).

II.1–4 uždavinys

6.II.1–4.1. Šios programos priemonės tematika ne mažiau kaip 23 straipsnių recenzuojamiems Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniams parengimas.

2025–2026 m. detalus darbo planas

I priemonė *Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas*

Vykstant I.1–4 uždavinius numatomos šios veiklos:

I.1 uždavinys

6.I.1.1. Monografijos *Lietuvių kalbos politika Prūsijoje: XVIII amžiaus diskursai* (pavadinimas preliminarus) rašymas (3 aut. l.) ir jos priedų rengimas (~3 aut. l.).

I.2 uždavinys

6.I.2.1. Konstantino Sirvydo žodyno *Dictionarium trium linguarum* (1713) dokumentinio perrašo rengimas (~10 aut. l.).

6.I.2.2. Kazimiero Jauniaus hektografinės gramatikos *Lietuviškas kalbomokslis Baltiko padangėse* (1897) mokslinio leidimo rengimas (~4 aut. l.).

6.I.2.3. Jono Jablonskio *Lietuviškos kalbos gramatikos* (1901) dokumentinio perrašo rengimas (~6 aut. l.).

6.I.2.4. Jono Berento giesmyno *Iš naujo perveždėtos ir pagerintos giesmių knygos* (1735)

mokslinio leidimo rengimas (~2 aut. l.), įvadinės studijos rašymas (4 aut. l.).

6.I.2.5. Kristijono Endrikio Mertikaičio giesmyno *Visokios naujos giesmės arba evangeliški psalmi* (1817) mokslinio leidimo rengimas (~1 aut. l.), įvadinės studijos rašymas (2 aut. l.).

I.3 uždavinys

6.I.3.1. Monografijos *Laiko raiška sudėtiniais prijungiamaisiais sakiniais XVI–XVII a. pr. lietuviškuose raštuose* (pavadinimas preliminarus) rašymas (3 aut. l.).

I.1–3 uždaviniai

6.I.1–3.1. Šios programos priemonės tematika ne mažiau kaip 15 straipsnių recenzuojamiems Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniams parengimas.

6.I.1–3.2. Šios programos priemonės tematika mokslinio seminaro surengimas.

I.4 uždavinys

6.I.4.1. Senųjų raštų duomenų bazės pildymas naujais lituanistikos šaltiniais: 3 internetinių leidinių parengimas ir paskelbimas LKI interneto svetainėje „Senieji raštai“.

6.I.4.2. Senųjų raštų duomenų bazės paieškų sistemos apimties plėtra: naujų šaltinių įtraukimas (ne mažiau kaip 3).

II priemonė *Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai*

Vykdamas II.1–4 uždavinius numatomos šios veiklos:

II.1 uždavinys

6.II.1.1. Studijos *Abiejų Tautų Respublikos sentikių vidinė polemika ir jos lyderis Eustratas Vasiljevas* (pavadinimas preliminarus) rašymas (4 aut. l.).

II.1–2 uždavinys

6.II.1–2.1. Studijos *Lietuvos totorių rankraštinis paveldas* (pavadinimas preliminarus) rašymas (4 aut. l.).

6.II.1–2.2. Straipsnių ciklo, skirto LDK rusėnų bibliotikai, rašymas.

II.3 uždavinys

6.II.3.1. Katalogo *Preliminarus suvestinis bažnytinio slavų Sinaksaro tekstų katalogas. 4 tomas: gruodis* rengimas (~3,7 aut. l.), katalogo įvado rašymas (~2,3 aut. l.).

II.1–4 uždaviniai

6.II.1–4.1. Šios programos priemonės tematika ne mažiau kaip 14 straipsnių recenzuojamiems Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniams parengimas.

Programos uždaviniai ir preliminaros lėšos 2022–2026 m. (1 120,70 tūkst. Eur)

Programos pavadinimas	uždavinio	Etatai	Preliminarios lėšos
I priemonė <i>Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas</i> (I.1–4 uždaviniai)		Vyriausieji mokslo darbuotojai – 1 Vyresnieji mokslo darbuotojai – 4 Mokslo darbuotojai – 2 Kiti darbuotojai – 0,2 (programuotojas)	681,9 tūkst. Eur
II priemonė <i>Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai</i> (II.1–4 uždaviniai)		Vyriausieji mokslo darbuotojai – 4	438,8 tūkst. Eur

7. Numatomi rezultatai

I priemonė *Rašytinio lituanistikos paveldo tyrimas ir skelbimas*

7.I.1. ištirta ir monografiškai aprašyta lingvistinių minčių sklaida pasirinktuose XVIII a. lituanistikos šaltiniuose (lietuvių kalbos gramatikose, traktatuose ir kituose kalbiniuose veikaluose) bei archyvuose dokumentuose, parodytas poveikis visuomenei, atskleista lingvistinių ir politinių idėjų įtaka kalbos ir kalbotyros raidai, įvertinta kalbos svarba socialinei bei kultūrinei tapatybei;

7.I.2. atliktą pasirinktų XVI–XX a. pr. kalbinių ir religinių veikalų tekstologinė, filologinė bei lingvistinė analizė, nustatyti istoriniai, socialiniai ir kultūriniai procesai, lėmę jų sukūrimą ir funkcionavimą visuomenėje, įvertinta jų vieta kalbos ir kalbotyros raidos kontekste, įtaka raštijai

bei religinėms bendruomenėms, parengta pasirinktų XVI–XX a. pr. lituanistikos šaltinių mokslinių leidimų;

7.I.3. atlikta rašomosios lietuvių kalbos tyrimų pasirinktuose XVI–XVIII a. lituanistikos šaltiniuose, daugiausia dėmesio skiriant dviem kalbos sistemos lygmenims – leksikai bei sintakse, ir nustatytas tradicijos bei inovacijų santykis, atskleistas kitų kalbų poveikis, monografiškai aprašyta laiko raiška sudėtiniais prijungiamaisiais sakiniais pasirinktuose XVI–XVII a. pr. raštuose;

7.I.4. toliau kurtà Senųjų raštų duomenų bazė: parengta ir publikuota naujų skaitmeninių lituanistikos šaltinių atvirosios prieigos LKI interneto svetainėje <<http://seniejirastai.lki.lt/>>; išplėsta naujais šaltiniais bazės paieškų sistemos apimtis.

II priemonė *Lituanikos istorinių kontaktų tyrimai*

7.II.1. į mokslinį diskursą įtraukta naujų Lietuvoje ir svetur saugomų lituaninės raštijos paminklų, parodyta jų kalbinė ir tekstinė įvairovė, pateikta jau žinomų tekstų naujų interpretacijų;

7.II.2. pasirinktais kūrniais atskleistà LDK vykusi tarptautinė ir tarpkonfesinė kultūrų sąveika;

7.II.3. atskleistas pasirinktų LDK funkcionavusių lituaninės raštijos kūrinių savitumas, sudarytas pasirinktų hagiografinių ir homiletinių tekstų sąvadas (Sinaksaro tekstų katalogas);

7.II.4. parengta pasirinktų lituanikos šaltinių perrašų su vertimu į lietuvių kalbą ir komentarais (Lietuvos totorių arabiškais rašmenimis rašytų rankraščių tekstų chrestomatija).

8. Rezultatų sklaidos priemonės

8.1. Programos tematika parengta ar paskelbta monografijų, studijų – ne mažiau kaip 4;

8.2. Programos tematika paskelbta straipsnių recenzuojamuose Lietuvos ir užsienio mokslo leidiniuose – ne mažiau kaip 75;

8.3. Parengta ar paskelbta mokslo taikomųjų darbų (mokslinių šaltinių leidimų, chrestomatijų, katalogų) – ne mažiau kaip 5;

8.4. Paskelbta lituanistikos šaltinių internetiniais leidiniais LKI interneto svetainėje „Senieji raštai“ – ne mažiau kaip 9;

8.5. Perskaityta pranešimų tarptautinėse mokslo konferencijose – ne mažiau kaip 20;

8.6. Perskaityta pranešimų nacionalinėse mokslo konferencijose ar seminaruose – ne mažiau kaip 40;

8.7. Suorganizuota mokslo konferencijų ar seminarų – ne mažiau kaip 2;

8.8. Perskaityta ar paskelbta mokslo sklaidos žodžiu ar raštu vienetų (paskaitų visuomenei, interviu, mokslo populiarinimo publikacijų ir pan.) – ne mažiau kaip 25.

Tyrimų rezultatai bus skelbiami mokslo straipsniais recenzuojamuose mokslo žurnaluose ir straipsnių rinkiniuose, tarptautiniuose mokslo leidiniuose lietuvių ir užsienio kalbomis. Kai kurie tyrimų rezultatai bus apibendrinti mokslo monografijose ir studijose, taip pat moksliniuose šaltinių leidimuose. Stambaus žanro mokslo tiriamiesiems ir taikomiesiems darbams (monografijoms, studijoms, moksliniams šaltinių leidimams, katalogui, chrestomatijai) publikuoti bus ieškoma papildomo finansavimo. Lituanistikos šaltiniai bus skelbiami ne tik spausdintinėmis knygomis, bet ir internetiniais leidiniais LKI interneto svetainėje „Senieji raštai“, kur jie ir toliau be jokių apribojimų bus prieinami Lietuvos ir užsienio mokslininkams, plačiajai visuomenei. Tyrimų rezultatų sklaida bus nuolat vykdoma tarptautinėse ir nacionalinėse mokslo konferencijose bei seminaruose ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje. Tyrimus numatoma populiarinti kultūrinėje ir profesinėje spaudoje, sakytinėje ir rašytinėje žiniasklaidoje, paskaitose visuomenei, socialiniuose tinkluose ir kitais viešinimo kanalais.

9. Preliminarios programai vykdyti skirtos lėšos 1 120 700,00 tūkst. Eur (vienas milijonas vienas šimtas dvidešimt tūkstančių septyni šimtai eurų, 00 ct).

	2022 m.	2023 m.	2024 m.	2025 m.	2026 m.	Iš viso Eur
Programai vykdyti skirtos lėšos	224 200	224 200	224 100	224 100	224 100	1 120 700

10. Programos vadovas skelbiamas instituto interneto svetainėje www.lki.lt.